

Wietze Blijdam

Arbeidsgevangene
in
Berlijn
1944

Dit is een onvolledig en historisch niet geheel foutloos verslag van een medisch voorval en de daaruit voortkomende verwickelingen, waarbij afgezien van enkele feitelijkheden elke overeenkomst met bestaande personen, plaatsen of gebeurtenissen op louter toeval berust.

**ARBEIDS-
GEVANGENE
IN
BERLIJN
1944**

Wietze Blijdam

Eerste druk december 2024

Copyright © 2024: Wietze Blijdam

Auteur: Wietze Blijdam

Realisatie en omslag: Hans de Bruijn

ISBN: 9789465125572

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

	Voorwoord	7
1	Geen onschuldig voorval	11
2	De gevolgen	19
3	De Charité in Berlijn	29
4	Het einde in Berlijn	53
5	Naar huis, in Duitsland	77
6	Nederlander in Duitsland	97
7	Het verleden in beweging	117
8	Het verleden roert zich	133
	Tot slot	143

Voorwoord

In de nalatenschap van mijn vader vond ik een pakket dat een aantal met een touw bijeen gebonden mappen bevatte en die afkomstig bleken te zijn van diens vader. Ik heb het pakket aanvankelijk opzij gelegd en pas na maanden eens open gemaakt. De mappen ware genummerd I, II en III. Ze bevatten grotendeels met de hand geschreven aantekeningen, enkele krantenknipsels en wat foto's zonder bijschrift. Het handschrift was moeilijk te lezen, doktershandschrift zal ik maar zeggen, maar gaandeweg wende ik eraan. Ook waren er meerdere niet afgemaakte manuscripten, rijkelijk voorzien van doorhalingen en invoegingen.

Elk manuscript droeg een titel die soms voor een deel doorgestreept was, een aanvulling had gekregen of van een opmerking was voorzien. Zo was er een manuscript met de titel “de beoordeling”. Die was doorgestreept en vervangen door “wraak”. Ook dat was weer doorgestreept en er stond nu in blokletters “HET PROCES?” met een vraagteken. Vanuit die titel liep een pennenstreek naar een wolkje uiterst rechtsboven op de pagina, waarin met priegelletertjes stond geschreven “Kafka nog eens lezen”. Gaandeweg al de manuscripten doorlezend, realiseerde ik mij dat die kennelijk deel uitmaakten van een nog samen te stellen boek. Maar zover is mijn grootvader kennelijk nooit gekomen.

Mijn grootvader, die chirurg was, heeft zich na de oorlog in Duitsland gevestigd en trouwde met een Duitse vrouw. Het echtpaar kreeg twee kinderen: mijn vader en nog een zoon, mijn oom. Beide kinderen zijn opgegroeid in München en

hadden een Duits als ook Nederlands paspoort. Mijn vader heeft aan de Technische Universiteit in München gestudeerd en is werktuigbouwkundig ingenieur (“Machinenbauw”) geworden. Op een oktoberfeest in München leerde mijn vader een Nederlands meisje kennen, mijn moeder, met wie hij later trouwde en waarna zij in Nederland zijn gaan wonen. Mijn vader moet de manuscripten wel hebben ingezien, want aan sommige epistels was een geel plakkertje gekleefd en die bestonden in de tijd van mijn grootvader nog niet. Overigens heb ik mijn vader nooit iets over die manuscripten horen vertellen.

Ik heb alles gelezen, wat geen gemakkelijke taak was gelet op het handschrift van mijn grootvader, nog los van het feit dat ik geen medicus ben. Al lezende heb ik de manuscripten gerubriceerd door er roze plakkertjes aan te hechten met een datum waarop het verhaal kennelijk speelde en soms met korte kenschets van de inhoud. Door een chronologische lijst op te stellen, die ik overigens regelmatig heb moeten herzien, kreeg ik een totaalbeeld.

Ik heb mijn grootvader wel gekend. Ons gezin ging wel eens met de trein naar München waar hij in de wijk Pullach woonde in een huis aan de oever van de Isar. Toen oma niet meer leefde kwam hij ook wel eens een paar dagen naar Utrecht. Dat was leuk, want hij wandelde dan met ons door de stad, die hij goed bleek te kennen. Waarom hij Duitser was geworden (dat bleek niet zo, maar ik had dat lange tijd maar aangenoemen) wist ik niet goed. Veel meer dan dat opa in de oorlog te werk was gesteld in Duitsland, verliefd was geworden op oma en daarom in Duitsland was gebleven, was mij niet verteld. Uit zijn geschriften kreeg ik echter een heel ander verhaal.

Ik besloot de taak op mij te nemen om van de verschillende geschriften en half afgemaakte manuscripten een lopend verhaal te maken. Ik heb er zelf korte teksten aan moeten toevoegen om de vaak onderbroken samenhang tussen de teksten en manuscripten tot stand te brengen. Niettemin zal niet altijd een duidelijk verband tussen de onderdelen zijn te herkennen.

Het verhaal neemt een aanvang in 1944, op 19 augustus met name, wanneer een zwaar gewonde man de Utrechtse Universiteitskliniek voor Chirurgie wordt binnen gebracht. De hoofdpersoon is een chirurg, mijn grootvader dus, die geneeskundige hulp verleend. En daarna begint het. Het boek heb ik laten eindigen wanneer mijn grootvader met zijn actieve beroepsleven ophoudt.

Het woord "arbeidsgevangene" is geen gebruikelijk of officieel Nederlands woord. Mijn grootvader gebruikte het, misschien naar Duits voorbeeld en mogelijk bedoeld als aanduiding van een gevangene die wat meer elitair werk verricht ter onderscheid van dwangarbeider

1

Geen onschuldig voorval

Het was al de hele zomer wat onrustig geweest in de stad. Iedere zaterdag, maar soms ook wel op avonden door de week, marcheerde de WA door de straten van Utrecht. De WA, de Weerbaarheidsafdeling, was de ordedienst van de NSB en hoewel niet bewapend, trad die vaak op als knokploeg. Ze waren geüniformeerd en droegen een zwart overhemd, vandaar dat ze ook wel de zwarthemden werden genoemd. Het leek wel of ze uitdagender werden naar mate de geallieerden, na een wat aarzelend begin, vlotjes door Frankrijk oprukten en inmiddels voor Parijs stonden. Hoopvol dachten velen in Nederland dat de bevrijding nog wel voor de winter een feit zou zijn, optimisten geloofden dat het nog maar een kwestie van weken was. Door de burgers werd dat de WA-mannen ook toegeroepen, wanneer die trots en met opgeheven kin door de straten marcheerden.

De WA had haar intrek genomen op de nummers 76-78 van de Maliebaan, waar de NSB tijdens de bezetting een lange rij panden had verworven. Pieter van der Goot, een klerk bij het Provinciehuis, was al vroeg in de oorlog werkeloos geworden. Ten einde raad ging hij na een tip van een vroegere collega bij de WA aan de Maliebaan langs. Ze konden hem wel gebruiken toen ze hoorden dat hij enige redactionele ervaring had en verstand van opmaak. De WA bracht namelijk het blad de Zwarte Soldaat uit en daarbij kon men zijn hulp wel gebruiken. Na een paar weken kreeg hij zelfs een vergoeding, die wel minder was dan zijn vroegere loon, maar samen met

de wachtgelduitkering was het toch een flinke verbetering. Hij werd meer en meer enthousiast over de ideeën van de NSB en over de WA die dat gedachtegoed verdedigde. Of hij geen WA-man wilde worden? Ja, waarom niet, dacht Pieter, misschien had dat nog wel meer voordeeltjes. Hij kreeg het zwarte uniform met de rode kraagspiegel aangemeten en na een paar weken kreeg hij al een onderscheidingsteken voor zijn inzet: een zwart streepje op zijn rode kraagspiegel. Dat was dan wel de op een na laagste rang, maar de titel die daarbij hoorde, konstabel, maakte hem zelfs een beetje trots. Hij vond het wel vervelend dat passerende meisjes demonstratief en giechelend hun neus dicht hielden.

Het was zaterdag 19 augustus in de namiddag en de WA zou weer een mars door de binnenstad maken. Verzamelen op nummer 76-78 aan de Maliebaan. Pieter was er ook bij. Een stoet van drie op een rij werd geformeerd en bracht een eregroet ter hoogte van nummer 35, het hoofdkwartier van de NSB-beweging. Er werd naar de stad gemarcheerd en op het Vredenburg werden ze in caré opgesteld, waar een NSB-hotemetoot naar voren trad om een toespraak te houden. Onderweg waren ze al een paar keer uitgejouwd, maar nu ging het mis. Er ontstond een ware volksooploop met schreeuwen en joelen en gooien met vuil en met stenen. De WA-mannen kwamen in actie en gingen in gevecht. Ze bleken gummistokken in de broek te hebben, waarmee harde klappen werden uitgedeeld. De menigte deinde heen en weer en vluchtte de zijstraten in. Een klein groepje mannen hield het nog lang vol, maar trok zich terug in de tegenoverliggende Wijk C, waar ze door de WA werden achtervolgd. In de smalle straatjes werd verder gevochten. Pieter deelde fors uit maar kreeg ook rake klappen. Een onverwachte rechtse op zijn kin deed hem even wankelen en daarna had hij geen herinnering meer.

Pieter was naar de chirurgische kliniek van het Academisch Ziekenhuis in Utrecht gebracht. Hij was daar weer bij kennis gekomen en klaagde over vreselijke pijn in de buik. Een arts-assistent (in opleiding tot chirurg) stelde vast dat er een vleeshaak links in de onderbuik was gedrongen en blijkens een röntgenfoto tot rechts in de bovenbuik reikte en waarschijnlijk in de lever stak. De assistent belde de dienstdoende achterwacht, de gekwalificeerde chirurg die de eindverantwoordelijk draagt voor het beleid en de behandeling van een patiënt.

Die achterwacht was ik. Ik had in 1937 mijn studie medicijnen afgerond en ben vervolgens assistent in de chirurgie geworden bij de reeds bejaarde prof. Lammersen. Eind 1942 ging Lammersen met emeritaat. Het lag in verwachting dat hij zou worden opgevolgd door prof. Boerrigter, maar dat ging niet zonder slag of stoot. Boerrigter, een leerling van Lammersen, was al tien jaar chirurg in het Grootziekingasthuis in 's-Hertogenbosch toen de oorlog uitbrak. Het ziekenhuis werd nagenoeg geheel gevorderd door de Duits bezetter. Boerrigter protesteerde daar heftig tegen en schroomde niet met hoge Duitse functionarissen contact op te nemen, met wie hij zelfs ging jagen. Bij de benoeming werd hem dat nagedragen. Uiteindelijk was dat geen beletsel dat hij benoemd werd. Op 1 februari 1943 trad hij in functie. Hij ondervond al dadelijk grote moeilijkheden omdat hij verplicht lid moest worden van de Artsenkamer, een nationaalsocialistische vakfederatie voor artsen. Daarnaast kwamen er tal van regels. Zo moesten chirurgen slachtoffers met schot- en steekwonden melden bij de Duitse autoriteiten. Boerrigter moest van dat alles niets hebben en verzetten zich met hand en tand tegen de voorschriften en regels. Dat gaf de nodige vijandige wrijvingen binnen de medische staf, die enkele NSB'ers kende, waartegen de nieuwe

hoogleraar niet al te krachtdadig durfde op te treden. Binnen deze gespannen verhoudingen moest Boerrigter een chef de clinique benoemen. Dat was (toen) in Nederlandse academische ziekenhuizen een arts die de dagelijkse leiding heeft over het medisch reilen en zeilen in de kliniek, voor zover de hoogleraar daar niet op toe ziet. Het is een baan, waar je veel ervaring in op doet, maar je bent ook een beetje de duvelstoejager van de professor. Boerrigter verzocht mij om zijn chef de clinique te worden, hoewel ik nog in het laatste jaar van mijn opleiding was. Dat was ook weer niet zo ongewoon, want prof Lammersen had dat ook meerdere keren zo gedaan. Anderzijds waren er twee oudere assistenten, die wat al te nadrukkelijk het nationaalsocialistische denkgoed waren toegegaan en die kwamen dus en derhalve bij Boerrigter niet in aanmerking, al zei hij dat natuurlijk niet. Ik nam het verzoek van Boerrigter, ondanks deze netelige toestand, maar al te graag aan.

Ik kwam die zaterdagmiddag op de fiets (heel gewoon toen) naar de kliniek. De patiënt lag op een van de behandelkamers van de polikliniek. De polikliniek was een zaal die door gordijnen was opgedeeld in ruimtes waar patiënten konden worden onderzocht. Aan een kant van de polikliniek waren er een aantal kamertjes, waar een eenvoudige behandeling kon plaats vinden, maar die ook wel werden gebruikt om ernstig gewonde patiënten af te schermen. Op een grote stadspolikliniek zijn altijd wel enkele patiënten aanwezig ook buiten kantooruren. Die patiënten hadden met verbazing aangezien hoe Pieter van der Goot door de enkele ziekenbroeders was binnen gebracht, voorafgegaan door een aantal snauwende en vloekende zwarthemden die de weg baanden. Binnen de kortste keren stond de polikliniek vol met wel een kleine twintig van die

zwarthemden. Van voortgang van de werkzaamheden kon geen sprake meer zijn. Enkele verpleegsters deden hun best enige orde te scheppen en de zwarte hemden te verzoeken op de gang te wachten of nog liever buiten, maar daar werd in het geheel geen gehoor aan gegeven.

Er stonden er ook een paar in de behandelkamer. “U moet nu snel wat doen,” zei een van hen, die een heleboel zwarte streepjes op de kraagspiegel droeg. Dat zal wel een hoge meener zijn, dacht ik. “Anders gaat hij dood”, zei de man.” Ik zei dat ik dat graag wilde doen, maar dat de heren wel ruimte moesten maken om mij daartoe de kans te geven. Daar werd geen gehoor aan gegeven. “We laten hem niet alleen” gromde de streepjesman, “want we vertrouwen niemand,” en meer van dat soort kreten. Goede raad was duur. Ik voelde de agressieve spanning en het leek me dan ook niet goed een confrontatie aan te gaan. “Geef me dan in iedere geval de ruimte om uw kameraad te kunnen onderzoeken”. Daar werd wel gehoor aan gegeven.

Bij onderzoek van de patiënt constateerde ik dat de buik inmiddels flink was opgezet, waarschijnlijk als gevolg van een inwendige bloeding. Er stak een grote vleeshaak links uit de onderbuik, de rest ervan zat ongetwijfeld in de buik, zoals de röntgenfoto overigens ook uitwees. De patiënt was suf en verkeerde in shock. Acuuť ingrijpen in de zin van een inspectie van de buikinhoud, een operatie dus, leek dringend noodzakelijk. Ik nam contact op met mijn chef, professor Boerrigter, die na mij aangehoord te hebben zei ”begin maar gauw”. De patiënt werd met spoed naar de operatiekamer gebracht en nadat de narcose met het Billroth mengsel via de Esmarch kap was ingeleid, begon ik de operatie door een lange snede over het midden van de buik te maken, van de punt van het